

Jan Kreft

Uniwersytet Gdański

DOSTĘP DO GOSPODARKI OPARTEJ NA WIEDZY – NOWE BARIERY I WYKLUCZENIA

Streszczenie: Korzystanie z nowych mediów ułatwia partycypację w gospodarce opartej na wiedzy (prowadzenie działalności gospodarczej poprzez redukcję kosztów dostępu do informacji i jej rozpowszechniania, prowadzenie handlu, aktywności na rynku kapitałowym, kontaktów z instytucjami życia publicznego itd.), oraz zarządzanie w skali makro (np. produkcją, handlem, dystrybucją, marketingiem) i mikro, jak również funkcjonowanie na rynku pracy. Te ogólnie podzielane założenia nie są jednak jednoznacznie potwierdzane przez analizy empiryczne, a nowo powstające poziomy wykluczenia cyfrowego determinują powstawanie gospodarki opartej na wiedzy.

Słowa kluczowe: wiedza, wykluczenie, nowe media

1. Wstęp

W przeciwieństwie do pozyskiwania informacji, zdobywanie wiedzy ma miejsce poprzez indywidualne doświadczenia i tzw. zwrotne przyswojenie; podczas gdy informacje są konsekwencją integracji i organizacji danych, wiedza jest informacją wartościową, łączącą fakty, także hipotezy. Jej powstawanie wymaga ich przetworzenia, połączenia i interpretacji. Choć w naukach ekonomicznych wiedza była przez lata traktowana jako mniej wartościowa od informacji, rozważana współcześnie zyskuje na znaczeniu i rozumiana jest jako „mieszanka ustrukturyzowanych doświadczeń, wartości i moralności, kontekstowych informacji i wiadomości specjalnych, które w całości tworzą ramy strukturalne oceny i włączania nowych doświadczeń i informacji”, jest wiedzą ulokowaną na poziomie indywidualnym i wewnątrz organizacji gospodarczych¹. Szerokie pojęcie wiedzy związane jest z takimi określeniami, jak:

1. Dane – najprostsze obiekty istniejące poza określonym kontekstem.
2. Informacja – dane umieszczone w kontekście, posiadające jakies znaczenie, często uzupełnione danymi wspomagającymi ich późniejszą interpretację.

¹ T. Davenport, L. Prusak, *Working knowledge: How organizations manage what they know*, Harvard Business School Press, Boston 1998, s. 32.

3. Wiedza – może być zdefiniowana jako informacja o określonej strukturze, pozyskana w określonym celu lub dla pewnego zastosowania, zinterpretowana przez określoną osobę.

4. Mądrość – oznacza umiejętność efektywnego stosowania wiedzy w praktyce.

W obliczu dynamicznych przemian związanych z technologicznymi i społecznymi warunkami gospodarowania, szczególnie istotnego znaczenia nabiera perspektywa powszechnego wykorzystania możliwości dostępu do kapitału wiedzy. Przemiany te charakteryzowane są jako przejście z ery industrialnej społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa wiedzy. Wiedza bowiem stała się czynnikiem produkcji o rosnącym znaczeniu, w przeciwieństwie do takich innych czynników, jak kapitał, surowce naturalne czy ziemia². Stała się „towarem, produktem opakowanym i sprzedawanym tak, jak dobra materialne kilka lat temu”³. Wpływ rewolucji wiedzy dotyczy szczególnie przedsiębiorstw usługowych – to dla nich wiedza w połączeniu z informacją stały się kluczowym czynnikiem sukcesu. Wiedzę tę można pomnażać, ale procesu jej zwiększania nie należy rozumieć jako wzrostu liczby dostępnych i znajdujących się w społecznym obiegu informacji, choćby z racji tego, że np. w społeczeństwach totalitarnych większa wiedza może obrócić się przeciwko jej dysponentom.

W wymiarze makro rewolucja informacyjna, rewolucja wiedzy pozwala określić współczesną rozwiniętą gospodarkę jako „gospodarkę, w której wiedza jako taka (nakłady i jej stan) staje się ważniejszym czynnikiem determinującym tempo rozwoju i poziom rozwoju gospodarczego od nakładów (wolumenu) środków trwałych”⁴.

Zazwyczaj gospodarka oparta na wiedzy (GOW)⁵ jest kojarzona z nowymi technologiami informatycznymi i komunikacyjnymi, postępowaniem technicznym i innowacyjnością, z tzw. nową gospodarką, e-gospodarką, gospodarką sieciową bądź gospodarką cyfrową – pojęcia te rozumiane są synonimicznie. Nie istnieje jednak jedna, powszechnie akceptowana jej definicja, a istniejące terminy mają opisowy charakter. I tak np. – za OECD – można ją traktować jako „gospodarkę, w której efektywnie jest tworzona, przyswajana, przekazywana i wykorzystywana wiedza, stanowiąca ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego i poprawy międzynarodowej przewagi konkurencyjnej”⁶.

Powstanie takiej gospodarki jest uwarunkowane szeregiem przesłanek, z których wysoki procent PKB przeznaczony na badania naukowe, usługi intelektualne oraz na

² P. Małecki, *Od transformacji systemu społecznego i gospodarczego do społeczeństwa opartego na wiedzy*, w: *Spółeczeństwo informacyjne*, red. L. Haber, M. Niezgoda, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 384.

³ A. Kowalczyk, B. Nogalski, *Zarządzanie wiedzą. Koncepcja narzędzia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007, s. 16.

⁴ L. Zienkowski, *Gospodarka „oparta na wiedzy” – mit czy rzeczywistość?*, w: *Wiedza a wzrost gospodarczy*, red. L. Zienkowski, Warszawa 2003, s. 15.

⁵ A. Kukliński, *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Komitet Badań Naukowych, Warszawa 2001, s. 14.

⁶ *The future of the global economy. Towards a long boom?*, OECD, Paris 1999, s. 82.

produkty, usługi informacyjne oraz telekomunikacyjne wydają się najistotniejsze. Ich spełnienie prowadzi bowiem do powszechnego stosowania technik informacyjnych oraz wysokiej świadomości konieczności ciągłego uczenia się i wykorzystywania zdobytej wiedzy w praktyce. Tak więc gospodarki oparte na wiedzy charakteryzują się dobrze rozwiniętą infrastrukturą informacyjną⁷. Ponadto w tej nowej gospodarce nie wystarczają dotychczasowe sposoby gromadzenia, upowszechniania i reprodukcji wiedzy, a nowa technologia informacyjna, zwłaszcza związana z tzw. nowymi mediami, wspomaga i sukcesywnie zastępuje tradycyjne sposoby przekazu.

2. Redukcja wykluczeń – warunek transferu wiedzy i informacji

Kluczowy dla dyfuzji wiedzy jest dostęp do jej zasobów. Kwestię tę łączy się z korzystaniem z technologii komputerowych, z Internetem na czele, czyli medium, z którym wiązane są największe nadzieje mające umożliwić dogodny i relatywnie niedrogi dostęp do zasobów wiedzy, wpływając na efektywność organizacji oraz wyrównywać szanse awansu cywilizacyjnego.

Wraz z rosnącym zaspokojeniem potrzeb dostępu do Internetu zaniknąć miało zjawisko wykluczenia cyfrowego – takie założenia czynili m.in. S. Strover oraz S. Krupp i M. Szydlik⁸, przy czym terminem „wykluczenie cyfrowe” (ang. *digital divide*) opisywał (na początkowym etapie badań nad tym zjawiskiem) dostęp do technologii informacyjnych, który analizowano przez pryzmat przychodów, pochodzenia etnicznego, płci, wieku, rasy, a także położenia geograficznego⁹. Całość zjawiska wiązano zatem z binarnym podziałem na „podłączonych” i „niepodłączonych”¹⁰.

Towarzysząca informatyzacji wizja powszechnego postępu jednostek i organizacji oraz nieograniczonego rozwoju w oparciu o dostęp do informacji i sprawniejsze dzielenie się wiedzą spotyka się jednak z głosami studzącymi ten entuzjazm¹¹. Optymizm związany z przekonaniem, że nowe media wpłyną na sprawniejszą alokację kapitału wiedzy jest obecnie dalece mniej zauważalny niż we wczesnym okresie ekspansji nowych mediów¹².

⁷ A.K. Koźmiński, *Jak zbudować gospodarkę opartą na wiedzy?*, w: *Rozwój polskiej gospodarki: perspektywy i uwarunkowania*, red. G.W. Kołodko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2002, s. 153–154.

⁸ S. Korupp, M. Szydlik, *Causes and trends of the digital divide*, „European Sociological Review” 2005, vol. 21, no. 4, s. 409–422; S. Strover, *Remapping the digital divide*, „The Information Society” 2003, no. 19, s. 275–277.

⁹ K. Mossberger, C.J. Tolbert, M. Stansbury, *Virtual inequality: beyond the digital divide*, Georgetown University Press, Washington 2003, s. 1.

¹⁰ M. Lister i inni, *Nowe media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 272–280.

¹¹ M. Golka, *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 137–141.

¹² J. Hsieh, A. Rai, M. Keil, *Understanding digital inequality: comparing continued use behavioral models of the socio-economically advantaged and disadvantaged*, „Management Information Systems Quarterly” 2008, vol. 32, issue 1, s. 97–126.

Źródła tego sceptycyzmu można znaleźć np. w *Filozofii pieniądza* G. Simmla, który na początku ubiegłego wieku zakładał, że wzrost powszechnego poziomu wykształcenia nie doprowadzi do ukształtowania bardziej egalitarnych społeczeństw. Przyczyni się natomiast do zwiększenia różnic między grupami posiadającymi dostęp do wiedzy i grupami, które takiego dostępu nie mają¹³.

Do koncepcji tej nawiązywała koncepcja „luki wiedzy” (ang. *knowledge gap*) mówiąca o tym, że ze wzrostem informacji przekazywanych przez masowe media, grupy o wyższym społeczno-ekonomicznym statusie przyswajają je szybciej niż grupy o statusie niższym¹⁴. Dzieje się tak dlatego, że „osoby o wysokim statusie społecznym są zawsze faworyzowane w wykorzystaniu nowych źródeł informacji. Dzięki uprzywilejowanej pozycji dowiadują się o nich jako pierwsze, a z powodu wysokich dochodów mogą sobie na nie pozwolić, gdy są jeszcze nowościami. Ponadto wykształcenie daje im kognitywną przewagę pozwalającą [...] bardziej efektywnie skorzystać z nowych informacji, zwracając im poniesione wcześniej inwestycje w pozyskanie wiedzy”¹⁵. O upowszechnieniu wiedzy i informacji decydują zatem przede wszystkim wykształcenie i status społeczno-ekonomiczny, wyznaczony z racji kulturowych, np. przez płeć. Elementy te sprawiają, że kapitał wiedzy każdego członka organizacji przyczynia się do wzrostu kapitału wiedzy całości. Wraz z rozwojem, zwłaszcza technologicznym, nowych mediów, lepiej wykształceni i zamożniejsi będą uzyskiwali i utrzymywali przewagę nad gorzej sytuowanymi i niewykształconymi. Będą korzystali z rozwoju szybciej (bo będą mogli wcześniej od innych nabyć odpowiednie urządzenia i zdobywać niezbędną do ich obsługi wiedzę), nie czekając na pomoc instytucjonalną. Różnice społeczne pogłębią się zatem, a pozabawienie dostępu do nowych mediów nosić będzie znamiona regularności¹⁶. Rozwój mediów przyczyni się zatem do powiększenia społecznych różnic.

Uwagi powyższe wpisują się w sferę badań podejmowanych w coraz szerszym wymiarze, przy czym nierównomierna dyfuzja dostępu do wiedzy poprzez nowe technologie komunikacyjne nie jest fenomenem dotyczącym jedynie Internetu, choć akurat w tym przypadku różnice są ekstremalne¹⁷.

Zainteresowanie cyfrowym wykluczeniem jest zazwyczaj związane w pierwszej kolejności z jego ekonomicznym kontekstem. Wykładniczemu wzrostowi powiązań między konsumentami i biznesem towarzyszy bowiem wykładnicza utrata

¹³ G. Simmel, *Filozofia pieniądza*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1997, s. 411–414.

¹⁴ P. Tichenor, G. Donohue, C. Olien, *Mass media flow and differential growth in knowledge*, „Public Opinion Quarterly” 1979, vol. 34, s. 159–170.

¹⁵ P. DiMaggio i inni, *From unequal access to differentiated use: a literature review and agenda for research on digital inequality*, Working Paper, no. 29, Russell Sage Foundation, 2003, s. 29.

¹⁶ K. Pietrowicz, *Nowa stratyfikacja społeczna? „Digital divide” a Polska*, w: *Spółeczeństwo informacyjne – wizja czy rzeczywistość?*, red. L.H. Haber, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH, Kraków 2004, s. 257.

¹⁷ P.V. Wunna, D.B. Leiter, *Deteminants of inter-country Internet diffusion rates*, Discussion Paper, no. 3666, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn 2008, s. 4.

możliwości, jeśli rozważać tę kwestię z perspektywy niedoboru rynkowego wzrostu, limitowanego brakiem środków na zakup komputera, modemu, czy nawet pokrycie kosztów rozmowy telefonicznej łączącej z serwerem.

Takie tłumaczenie ekonomicznych podstaw tych różnic okazało się jednak niewystarczające i w ostatnich latach trwały poszukiwania nowych, bardziej wszechstronnych wyznaczników nierównego rozprzestrzeniania. E. Hargittai, która analizowała m.in. różnice pomiędzy krajami członkowskimi OECD o podobnych warunkach ekonomicznych i kapitale społecznym, wymienia obok przyczyn ekonomicznych – ludzki kapitał, środowisko prawne i istniejące już technologie¹⁸. Badania nad grupą ponad 100 krajów, o różnej sytuacji ekonomicznej, dowodziły z kolei, że najważniejszym elementem wpływającym na tempo dyfuzji Internetu jest produkt narodowy brutto przypadający na mieszkańca, przy czym im jest on większy, tym szybsze jest tempo dyfuzji. Istotne jest także „otwarcie kraju” oraz istniejąca infrastruktura telekomunikacyjna¹⁹. Z kolei analizy danych ze 141 krajów pozwoliły M.F. Guillenowi i S.L. Suarezowi, zajmującym się warunkami prowadzenia biznesu, inwestowania oraz konkurencyjności i prywatyzacji sektorów telekomunikacyjnych, na sformułowanie wniosków, że ważniejsze od prowadzonej polityki są takie elementy, jak dochody, infrastruktura i zdolności władania językiem angielskim. Późniejsze prace tych badaczy wskazują, że odpowiedzialne za rozwój internetowej sieci są także regulacje prawne oraz zmienne polityczne i społeczne²⁰.

Kluczowe powody, dla których dostęp do informacji i wiedzy nie stanie się dobrem powszechnym, wymienia J. van Dijk²¹:

1. Nowe technologie, takie jak Internet i komputery, są droższe od dotychczas dominujących i szybko się „starzeją”. Po dwóch latach „nowe medium” staje się medium „starym”. Kosztowne wymiany są trudne do zaakceptowania nawet w krajach wysokorozwiniętych, zwłaszcza w obliczu recesji czy kryzysu gospodarczego.

2. W projektowaniu i testowaniu nowych technologii zbyt mało uwagi poświęca się poznaniu potrzeb ich potencjalnych użytkowników, zwłaszcza narażonych na wykluczenie cyfrowe. Efektem może być brak zainteresowania nową technologią ze strony tych grup, co może skutkować ich wykluczeniem.

Wskazać także należy, że wobec coraz powszechniejszego dostępu do Internetu – kwestie te dotyczą przede wszystkim krajów rozwiniętych – coraz mniejsze znaczenie odgrywał fakt samego posiadania odpowiedniego sprzętu. Będzie rosło natomiast znaczenie np. sposobu łączenia z siecią (np. tzw. sztywne łącza pozwalają na daleko bar-

¹⁸ E. Hargittai, *Weaving the Western web: Explaining differences in Internet connectivity among OECD countries*, „Telecommunications Policy” 1999, vol. 23, s. 701–718.

¹⁹ R. Beilock, D. Dimitrova, *An exploratory model of inter-country Internet diffusion*, „Telecommunications Policy” 2003, vol. 27, s. 237–252.

²⁰ M.F. Guillena, S.L. Suarez, *Developing the Internet: Entrepreneurship and public policy in Ireland, Singapore, Argentina, and Spain*, „Telecommunications Policy” 2001, vol. 25, s. 349–371.

²¹ T. Drabowicz, *Nierówności cyfrowe – nowy wymiar zróżnicowania społecznego*, w: *Fenomen nierówności społecznych*, red. J. Klebaniuk, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 2007, s. 242–243, cyt. za: J. van Dijk, *The network society social aspects of new media*, Sage Publications, Thousand Oaks 1999.

dzień efektywne korzystanie z zasobów niż modemy). Kwestia ta znalazła odbicie w badaniach i okazało się, że w kontekście wykluczenia cyfrowego jest to problem stawiany przez internautów na równi z dochodami, wykształceniem czy zamieszkaniem w metropoliach²².

Zważywszy na jakość połączeń wskazać należy na nierówności w dostępie do szerokopasmowego Internetu. Jego udostępnienie zaczęto uważać za naturalny etap rozwoju od momentu pierwszych podłączeń, uznając że jest on „niezbędny dla wzrostu konkurencyjności ekonomicznej i stabilnego wzrostu”²³. Liczne badania sugerują jednocześnie, że gorsze techniczne wyposażenie i brak dostępu do szerokopasmowego Internetu ograniczają szereg możliwości związanych z korzystaniem z sieci, a ponieważ odnoszą mniejsze z tego tytułu korzyści, w mniejszym też stopniu wykorzystują Internet. Z kolei indywidualni użytkownicy cieszący się takim połączeniem są mniej limitowani jego kosztem, mogą korzystać z większej liczby aplikacji, i to przez dłuższy czas²⁴. Poza tym korzystanie z szerokopasmowego Internetu wyzwalać ma większą aktywność społeczną i zachęcać do umieszczania własnych treści, tworzyć zbiorowy kapitał wiedzy²⁵.

Obecny w powyższym zestawieniu problem nierównomiernego rozłożenia umiejętności korzystania z nowych mediów wpisuje się w kategorię tzw. wykluczenia cyfrowego II stopnia, czyli umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami i korzystania z zasobów cyfrowych. Jak bowiem przekonują J. van Dijk i K. Hacker dopiero z tej perspektywy można współcześnie mówić o prawdziwym wykluczeniu cyfrowym²⁶. Gdy dla sprawnie korzystających z Internetu umiejętność ta jest pożądanym kapitałem, pozbawieni tej umiejętności nie są w stanie go pozyskać²⁷. Drugi poziom wykluczenia ma związek z wiedzą, składa się też z barier mentalnych i braków kapitału kulturowego, prowadzących do pasywnego i nieefektywnego – z perspektywy potencjalnych możliwości – korzystania z Internetu. To problem kognitywnego dostępu – pisze E.J. Wilson – użytkownicy Internetu różnią się bowiem przynajmniej na cztery sposoby, które można określić mianem „kompetencji komunikacyjnych”²⁸:

²² P. DiMaggio i inni, *From Unequal Access...*, dz. cyt., s. 32, cyt. za: J. Horrigan, L. Rainey, *The broadband difference: How online Americans' behavior changes with high-speed Internet connections at home*, Pew Internet and American Life Project, Washington 2003.

²³ Y.K. Dwivedi, A. Papazafeiropoulou, J. Choudrie, *Handbook of research on global diffusion of broadband data transmission*, Idea Group Inc (IGI), 2008, s. XXXIV.

²⁴ J. Horrigan, L. Rainey, *The broadband difference...*, dz. cyt.

²⁵ K. Mossberger, C.J. Tolbert, M. Stansbury, *Virtual inequality...*, dz. cyt.

²⁶ J. van Dijk, K. Hacker, *The digital divide as a complex and dynamic phenomenon*, „The Information Society” 2003, vol. 19, issue 4, s. 315–326.

²⁷ F.F. Tien, T.T. Fu, *The correlates of the digital divide and their impact on college student learning*, „Computers and Education” 2008, vol. 50, no. 1, s. 421–436.

²⁸ E.J. Wilson, *Closing the digital divide: an initial review*, The Internet Policy Institute, Washington 2000.

- wiedzą o sposobie logowania,
- prowadzeniem poszukiwań w Internecie,
- wykształceniem,
- wiedzą o funkcjonowaniu sieci, która pomaga im lepiej nawigować, o programowaniu, sprzęcie komputerowym, czyli wiedzą niezbędną do rozwiązywania problemów.

Kwestie te są nadal wielkim terenem poszukiwań badawczych. Pomimo obfitej literatury na temat funkcjonowania sieci bardzo niewiele wszak wiemy o powodach nierówności kompetencji w poszukiwaniu informacji i ich związkach z charakterystykami użytkowników sieci. Tymczasem, jak pisze E. Hargittai, wzrost informacji wymaga wciąż nowych umiejętności skutecznego ich wykorzystania, a coraz bardziej wyrafinowane oprogramowania wprowadzane bez specjalnego zwracania uwagi na umiejętności i możliwości przeciętnego użytkownika, są często dostępne jedynie dla najbardziej wyrafinowanych²⁹.

Współcześnie przybywa badań wskazujących na kolejne poziomy wykluczenia. Poziom trzeci dotyczyć ma różnic we wzorcach korzystania z mediów elektronicznych, które sprzyjają rozwojowi jednostek i społeczności oraz powiększania wiedzy³⁰. Poziom czwarty – wyboru użytkowników: niektóre osoby pragną korzystać z nowoczesnych technologii, a niektóre nie – to kwestia indywidualnych wyborów, motywacji i osobistych wartości.

Z perspektywy dostępu do wiedzy można także rozważyć problem, który w kontekście rozwoju nowych mediów ma znaczenie szczególne w sferze nauki: to problem gromadzenia dostępnej w sieci wiedzy w języku angielskim. Choć bowiem powszechnie podkreślanym faktem staje się multilinguizacja, i już w 1998 r. liczba nowo powstających stron tworzonych w języku angielskim była po raz pierwszy mniejsza, niż liczba nowo powstających stron w języku hiszpańskim, japońskim, niemieckim i francuskim, to nadal jednak język angielski pozostaje w sieci globalną *lingua franca* społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy. Jest „sieciowym” językiem nauki i nowoczesnych technologii³¹.

Brak stron internetowych w pewnych językach jest naturalnie dotkliwy dla osób nimi władających. W tej sytuacji zazwyczaj użytkownicy poszukują ich angielskich wersji. Skala językowych nierówności Internetu podważać może zasadność tych opinii, które bezkrytycznie przekonują o wspieraniu przez to nowe medium procesów wyrównywania różnic wykształcenia, redukcji barier rozwoju itp. Wszak 83 języki globu, którymi włada ponad 10 mln osób, znajdują się poza zasięgiem „globalnej” sieci internetowej i oznacza to także, że około 20 procent po-

²⁹ E. Hargittai, *Serving citizens needs: Minimizing online hurdles to accessing government information*, „IT & Society” 2003, vol. 1, issue 3.

³⁰ E. Hargittai, A. Hinnant, *Digital inequality: differences in young adults’ use of the Internet*, „Communication Research” 2008, vol. 35, no. 5, s. 602–622.

³¹ M. Castells, *Spółczesność sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 212.

tencjalnych rynków zbytu znajduje się poza zasięgiem internetowych wysiłków marketingowych³².

Z drugiej jednak strony postępująca wielojęzyczność Internetu rodzi nowe obawy. Przełamywanie hegemoni języka angielskiego to „przełamanie dominacji zachodnich elit”, ale jednocześnie ekspansja takiego „nowego” Internetu „grozi dezintegracją na językowe społeczności, która byłaby w opozycji do globalizacji wiedzy”³³.

Zarysowane powyżej wykluczenia należy także umieścić w szerszym kontekście. W konkluzji tej wyjść można z konstatacji M. Warschauera, dla którego obsługa komputera i umiejętność korzystania z zasobów sieci jest równie istotną umiejętnością, jak umiejętność czytania i pisanie w dobie industrialnej, albowiem³⁴:

1. Zarówno umiejętność czytania i pisanie, jak i korzystania z technologii informatycznych (IT) przyczyniają się do postępu w ludzkiej komunikacji i pogłębiania wiedzy.

2. Podobnie jak dostęp do IT jest warunkiem udziału w informatycznej fazie kapitalizmu, tak umiejętność czytania i pisanie były warunkami udziału w fazie przemysłowej.

3. Oba wymagają powiązań z fizycznymi artefaktami (komputer, książka).

4. Oba są nie tylko zaangażowanie w otrzymywanie, ale też produkowanie informacji.

5. Oba są związane z wykluczeniem piśmiennictwa i wykluczeniem cyfrowym.

Ponadto problem nierównego dostępu do Internetu jest niejednokrotnie prezentowany jako nowy, ale istotny rodzaj stratyfikacji – tak widzi go m.in. jeden z czołowych współczesnych badaczy społeczeństwa M. Castells³⁵. Różnice w tym dostępie nie tylko mają przekładać się na nierówności społeczne, ale wywoływać społeczne upośledzenia. Castells nie ma pod tym względem wątpliwości: „odłączenie od Internetu lub połączenie powierzchowne jest równoznaczne z marginalizacją w globalnym systemie sieciowym”³⁶.

Wykluczenie cyfrowe jest w istocie lustrzanym odbiciem nierówności społecznych i ekonomicznych. Przychody, wykształcenie, które opisują ekonomiczny status, mają – zwłaszcza w warunkach rynkowych – podstawowe znaczenie dla możliwości korzystania lub nieskorzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych³⁷.

³² *Ethnologue. languages of the world*, red. R.G. Gordon, B.F. Grimes, SIL International, Dallas 2005.

³³ H. Hafiz, *The myth of media globalization*, Polity Press, Cambridge 2007, s. 104–105.

³⁴ M. Warschauer, *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*, MIT Press, Cambridge 2003, s. 38–39.

³⁵ M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003, s. 275–304.

³⁶ Tamże, s. 299.

³⁷ J. Hsieh, A. Rai, M. Keil, *Understanding digital inequality...*, dz. cyt., s. 97–126.

Choć takie założenie wydaje się zbyt radykalne – oznacza bowiem, że dostęp do Internetu poprawia pozycję „podłączonych” – to można uznać, że brak dostępu wzmacnia i modyfikuje istniejące podziały, a jego upowszechnienie może zmniejszyć ich skalę³⁸. Podział cyfrowy nie jest zatem nową jakością, ale silnym stymulatorem istniejących procesów³⁹. Podejściu takiemu odpowiada metafora akceleratora: brak dostępu do sieci nakłada się na istniejące podziały społeczne i w znacznym stopniu je powiększa⁴⁰.

3. Podsumowanie

Uznając znaczenie nowych mediów w dostępie przede wszystkim do wiedzy i informacji, wskazać należy, że kluczowe znaczenie ma w tym kontekście wykluczenie cyfrowe. Wykluczenie to, choć zredukowane, nadal pozostaje ważnym ograniczeniem rozwoju opartego na wiedzy, poza tym przebiega wedle różnych kryteriów odzwierciedlających poziom rozwoju mierzony wskaźnikami ekonomicznymi, ale także społeczną strukturę i czynniki kulturowe. Pod tym względem wpisuje się w trend podkreślania roli pozaekonomicznych czynników określających wartość organizacji.

Cyfrowe wykluczenie nie jest też jedynie problemem technologicznym ani ekonomicznym, jest także problem etycznym. O ile bowiem nowoczesne technologie przyrastają w tempie wykładniczym i rośnie nasze uzależnienie od nich, to przybywa także sposobności, by poza margines beneficjentów tego wzrostu postawić „wykluczonych”. Jak wręcz pisze T. McPherson, „retoryka podziału cyfrowego odnosi się do podziału między użytkownikami narzędzi kulturowych, a niecywilizowanymi nie użytkownikami”⁴¹. Wykluczenie cyfrowe powiększa lukę wiedzy⁴².

Dostęp do nowych mediów stał się jednym z oczywistych „biletów wejścia” do społeczeństwa wiedzy. Stanowi też istotny kontekst rozważań na temat kapitału intelektualnego organizacji, zwłaszcza przedsiębiorstw (ze szczególnym uwzględnieniem usługowych).

³⁸ H. Ono, M. Zavodny, *Immigrants, English ability and the digital divide*, „Social Forces” 2008, s. 1455–1660.

³⁹ P. DiMaggio, E. Hargittai, *From the „digital divide” to „digital inequality”*. *Studying internet use as penetration increases*, Working Paper, no. 19, Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University 2001.

⁴⁰ K. Pietrowicz, *Nowa stratyfikacja społeczna...*, dz. cyt., s. 256–257.

⁴¹ J.R. Young, *Does „digital divide” rhetoric do more harm than good?*, „Chronicle of Higher Education” 2001, no. 11 (09), s. 4.

⁴² L.A. Jackson i inni, *Race, gender, and information technology use: The new digital divide*, „Cyber Psychology and Behavior” 2008, no. 11 (4), s. 437–442; T. Kennedy, B. Wellman, K. Klement, *Gendering the digital divide*, „IT and Society” 2008, vol. 1, issue 5, s. 72–96.

Literatura

1. Beilock R., Dimitrova D., *An exploratory model of inter-country Internet diffusion*, „Telecommunications Policy” 2003, vol. 27.
2. Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
3. Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
4. Davenport T., Prusak L., *Working knowledge: How organizations manage what they know*, Harvard Business School Press, Boston 1998.
5. Dijk J. van, Hacker K., *The digital divide as a complex and dynamic phenomenon*, „The Information Society” 2003, vol. 19, issue 4.
6. Dijk J. van, *The network society social aspects of new media*, Sage Publications, Thousand Oaks 1999.
7. DiMaggio i inni, *From unequal access to differentiated use: A literature review and agenda for research on digital inequality*, Working Paper, no. 29, Russell Sage Foundation, 2003.
8. DiMaggio P., Hargittai E., *From the „digital divide” to „digital inequality”. Studying internet use as penetration increases*, Working Paper, no. 19, Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University, 2001.
9. Drabowicz T., *Nierówności cyfrowe – nowy wymiar różnicowania społecznego*, w: *Fenomen nierówności społecznych*, red. J. Klebaniuk, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 2007.
10. Dwivedi K., Papazafeiropoulou A., Choudrie J., *Handbook of research on global diffusion of broadband data transmission*, Idea Group Inc (IGI), 2008.
11. *Ethnologue. Languages of the world*, red. R.G. Gordon, B.F. Grimes, SIL International, Dallas 2005.
12. Golka M., *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
13. Guillena M.F., Suarez S.L., *Developing the Internet: Entrepreneurship and public policy in Ireland, Singapore, Argentina, and Spain*, „Telecommunications Policy” 2001, vol. 25.
14. Hafiz H., *The myth of media globalization*, Polity Press, Cambridge 2007.
15. Hargittai E., Hinnant A., *Digital inequality: Differences in young adults’ use of the Internet*, „Communication Research” 2008, vol. 35, no. 5.
16. Hargittai E., *Serving citizens needs: minimizing online hurdles to accessing government information*, „IT & Society” 2003, vol. 1, issue 3.
17. Hargittai E., *Weaving the Western web: Explaining differences in Internet connectivity among OECD countries*, „Telecommunications Policy” 1999, vol. 23.
18. Horrigan J., Rainey L., *The broadband difference: How online Americans’ behavior changes with high-speed Internet connections at home*, Pew Internet and American Life Project, Washington 2003.
19. Hsieh J., Rai A., Keil M., *Understanding digital inequality: Comparing continued use behavioral models of the socio-economically advantaged and disadvantaged*, „Management Information Systems Quarterly” 2008, vol. 32, issue 1.
20. Jackson L.A. i inni, *Race, gender, and information technology use: The new digital divide*, „Cyber Psychology and Behavior” 2008, no. 11 (4).
21. Kennedy T., Wellman B., Klement K., *Gendering the digital divide*, „IT and Society” 2008, vol. 1, issue 5.
22. Korupp S., Szydlik M., *Causes and trends of the digital divide*, „European Sociological Review” 2005, vol. 21, no. 4.
23. Kowalczyk A., Nogalski B., *Zarządzanie wiedzą. Koncepcja narzędzia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.
24. Koźmiński A.K., *Jak zbudować gospodarkę opartą na wiedzy?*, w: *Rozwój polskiej gospodarki: perspektywy i uwarunkowania*, red. G.W. Kołodko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2002.

25. Kukliński A., *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Komitet Badań Naukowych, Warszawa 2001.
26. Lister M. i inni, *Nowe media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
27. Małecki P., *Od transformacji systemu społecznego i gospodarczego do społeczeństwa opartego na wiedzy*, w: *Spoleczeństwo informacyjne*, red. L. Haber, M. Niezgodna, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
28. Mossberger K., Tolbert C.J., Stansbury M., *Virtual inequality: Beyond the digital divide*, Georgetown University Press, Washington 2003.
29. Norris P., *Digital divide: Civic engagement, information poverty and the Internet worldwide*, Cambridge University Press, New York 2001.
30. Ono H., Zavodny M., *Immigrants, English ability and the digital divide*, „Social Forces” 2008.
31. Pietrowicz K., *Nowa stratyfikacja społeczna? „Digital divide” a Polska*, w: *Spoleczeństwo informacyjne – wizja czy rzeczywistość?*, red. L.H. Haber, Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH, Kraków 2004.
32. Simmel G., *Filozofia pieniądza*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1997.
33. Strover S., *Remapping the digital divide*, „The Information Society” 2003, no. 19.
34. *The future of the global economy. Towards a long boom?*, OECD, Paris 1999.
35. Tichenor P., Donohue G., Olien C., *Mass media flow and differential growth in knowledge*, „Public Opinion Quarterly” 1979, vol. 34.
36. Tien F.F., Fu T.T., *The correlates of the digital divide and their impact on college student learning*, „Computers and Education” 2008, vol. 50, no. 1.
37. Warschauer M., *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*, MIT Press, Cambridge 2003.
38. Wilson E.J., *Closing the digital divide: An initial review*, The Internet Policy Institute, Washington 2000.
39. Wunnava P.V., Leiter D.B., *Deteminants of inter-country Internet diffusion rates*, Discussion Paper, no. 3666, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn 2008.
40. Young J.R., *Does „digital divide” rhetoric do more harm than good?*, „Chronicle of Higher Education” 2001, no. 11 (09).
41. Zienkowski L., *Gospodarka „oparta na wiedzy” – mit czy rzeczywistość?*, w: *Wiedza a wzrost gospodarczy*, red. L. Zienkowski, Warszawa 2003.

ACCESS TO KNOWLEDGE-BASED ECONOMY – NEW BARRIERS AND EXCLUSIONS

Summary: Common using of new media is supposed to facilitate the participation in the economy based on knowledge. It is said to help in management of economic activities in macro scale (e.g. management of production, commerce, distribution, marketing), micro scale and in functioning on labor market. However, these assumptions are not confirmed unequivocally by empirical analyses. Substantial digital divide shows access of a new character of intellectual capital in different aspects. Mostly, benefits from new media are on the side of people who have better social and material status, are better educated and relatively higher qualified.